

BƏDİİ-ESTETİK YADDAŞIMIZDA ÇÖVKƏN OYUNU

Azərbaycan xalqının zəngin mənəvi sərvətləri arasında onun ümumi mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olan fiziki mədəniyyəti daim əlahiddə yer tutmuşdur. Əlverişli coğrafi şəraiti və tükənməz təbii sərvəti olan Azərbaycan adlanan məmləkətimiz dünyanın diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycan türklərinin hünərvər övladları daim öz fiziki inkişafı, fiziki-cismani yetkinliyi ilə seçildikləri üçün əzəmətli görkəmə malik olduğu özlərinin qarşısında duran mühüm borc saymışlar. Məhz bu baxımdan xalq övladları lap erkən çağlardan müxtəlif fiziki təmrinlərə, mütəhərrikliliyə, bir sıra oyun və əyləncələrə ciddi münasibət göstərmişlər. Bu baxımdan qədim türk fiziki mədəniyyətinin və atlı kultürünün ortaya çıxardığı çövkən oyununun müstəsna tarixi rolunu qeyd etmək lazım gəlir. Bu oyun-əyləncə daha çox milli-iradi səciyyənin, döyüş-savaş ruhuna köklənməyin ifadəsi kimi özünəməxsus tarixi məzmun daşıyır.

Folklor və etnoqrafiya mədəniyyətimizdə, eləcə də klassik yazılı ədəbiyyatımızda "Çövkən" oyununa və bu oyunun tarixiliyini əks etdirən bir çox obraz və süjetlərə də rast gəlinir. Möhtəşəm abidəmiz olan "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunda oğuz bahadurları arasında güc, qüvvə və cəsəretlə düşmənləri lərzəyə gətirən Qaraca Çobanın döyüş meydanında dediyi sözlər onun qorxmaz ürək sahibi, yenilməz bir pəhləvan olduğunu sübut etməklə yanaşı, həm də VII əsrdə Azərbaycanda milli-xalq idman oyunlarından bir növü – çövkən barədə məlumat verir:

Qılıncını nə öyürsən, ay kafir?

*Əyri başlı çövkənimcə görünməz
mənə!*

*Belində doxsan oxunu nə öyürsən,
ay kafir?*

*Ala qollu sapandımca görünməz
mənə!..*

Digər bir qəhrəmanlıq dastanımız olan "Koroğlu"da da bu oyun barədə geniş təsvirlər verilir. Heç şübhəsiz ki, məşqlər, oyunlar, yarışlar meydanı olan Çənlibəldə Koroğlu və onun qoç dəliləri vaxtaşırı olaraq bu oyunda fiziki məharətlərini göstərmişlər.

Hələ lap qədim dövrlərdə xalqımızın oğul və qızlarının at üstündə ucu əyri çomaqla top-top oyununa eposun "Koroğlu" dastanının "Müstəqim qoşmalar" bölməsində də çövkən adına rast gəlinir:

"Alan qalsın,

Dağı-daşı talan qalsın.

Çövkən alıb çalan qalsın,

Meydandır başlarımız".

Dastanda bu oyun barədə lazımi bilgilərin verilməsi təsadüfi deyildir. Xalqımızın tarixinə, mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə nəzər salsaq, bu kimi atlı idman oyunları yalnız əyləncə, yaxud sağlam və gümrəhliyin, fiziki inkişafın təkmilləşdirilməsi kontekstində deyil, çövkənin türklərin məişətində gələcək döyüşçülərin hərbi hazırlıq səviyyəsinin artırılması kimi xüsusi diqqət mərkəzində durduğu bəllidir.

Klassik ədəbiyyatımızın söz bahadurları arasında xüsusi yeri olan Qətran Təbrizi yaradıcılığında da bütün Şərqdə geniş vüsət tapmış çövkən oyunumuzun təsvirinə daha çox rast gəlinir. Belə ki, X-XI əsrlərdə yazıb-ya-

ratmış xalqımızın söz cahangirləri fars və ərəb dillərində qələmə aldıkları böyük mənəvi sərvətlərimizdə "çövkən" sözündən bədii təsvir vasitəsi kimi tez-tez istifadə etmişlər. Həmin fikir dühalarının öncüllərindən olan Qətran Təbrizi yaradıcılığında da həmin xüsusiyyətlər öz təzahürünü göstərir. O, "çövkən"ə olan dərin məhəbbətini hər gün, hər ay olaraq vaxtaşırı bu oyunun keçirilməsi arzusunda olduğunu israrla yir:

*Sənin arzun odur ki,
onu "çövkən" edəsən,*

*Hər ay olsun şadlıq ayı
"çövkən" başında.*

*Azadlıq meydanında at çapdırmaq
könlünə düşsə,*

*Kosu-amal olar,
əqlin ayağı - əldə çövkəni.*

Türk dünyasının şöhrətli söz sərkərdələrindən biri Yusif Balasaqunlunun da yaradıcılığında at belində hünər göstərən türkün cavansir ərənlərinin xalqımızın həmin atüstü idman oyunlarından olan çövkən oyununun adı yad edilir:

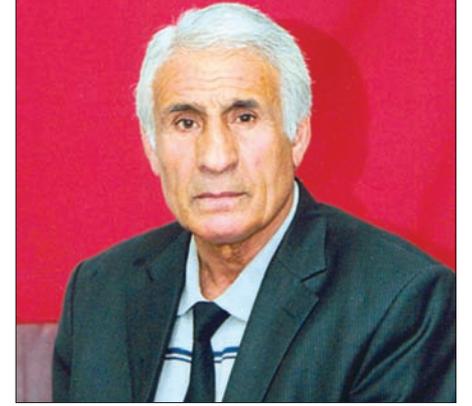
Bəylər at minibən atlansa cəngə,

Çövkənə, şikara, ya dost görməyə

Onu hər bələdan qorumaq gerek,

Xətərdən, qovğadan qorumaq gerek...

Çövkənin xalqımızın ən qədim oyunlarından olması heç də təsadüfi deyil. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, at kultu, at çapma, ilk süvari dəstələrinin biri yurdumuz olmuşdur. Atlı-süvari üçün rahat və əlverişli libas forması şalvar və uzunboğaz çəkmənin məhz türk xalqlarında meydana gəlməsi bunu bir daha sübut edir.

Hələ XII əsrdə çövkən Azərbaycan həyatında ən qədim oyunlardan hesab olunurdu. Şirvanşah Axsitanın sarayda tez-tez təşkil etdiyi oyunlardan biri də çövkən idi. Bu idman oyununda şahın say-seçmə igidləri ilə bərabər, öz oğlu Mənuçöhr və qardaşı oğlu Fəribürz də yaxından iştirak edirdilər: "Mənuçöhr çaparaq topun yanından ötəndə çövkəni qaldırırdı. Onun səmənd atlı rəqibi birçə göz qırpımında Mənuçöhrü qabaqladı. Bu, Firidunun oğlu Fəribürz idi. Onun mahirənə zərbəsindən top göyə qalxdı".

XII əsr Xaqani məktəbinin layiqli davamçılarından olan və böyük ədəbi irsindən bu günümüzə yalnız "Divan"ı yadigar qalmış Mücireddin Beyləqani yaradıcılığında da bu oyunun adı çəkilir:

*Vurdu onlar toplarını tez bir
meydandan kənar,*

Kaş mən meydanda top,

onlar hamı çövkən olaydı.

Dahi Nizami yaradıcılığında isə çövkən oyununa daha geniş yer verilmişdir.

(davamı növbəti saylarımızda)

Mobil ASLANLI HUNTÜRK,

Pedaqoji elmlər doktoru

Beynəlxalq dərəcəli hakim.